

PEDAGOGIKADA SIMVOL VA SEMYOTIKANING AHAMIYATI HAMDA UNING O'RNI

Ostonov Baxodir Gafurovich

Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumani 48-sonli maktabning o'quv ishlari bo'yicha direktor
o'rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika fanida semyotika (belgilar tizimi haqidagi fan) va simvollarning ahamiyati, ularning o'quv-tarbiya jarayonidagi o'rni hamda ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, semyotik yondashuvning zamonaviy ta'lim tizimidagi afzalliklari va o'quvchilarning ma'naviy, estetik tafakkurini rivojlantirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, semyotika, simvol, belgilar tizimi, ma'no, kommunikatsiya, madaniyat, ta'lim.

Аннотация: В данной статье научно анализируется значение семиотики (науки о системе знаков) и символов в педагогической науке, их роль и влияние в учебно-воспитательном процессе. Кроме того, раскрываются преимущества семиотического подхода в современной системе образования и его роль в развитии духовного и эстетического мышления учащихся.

Ключевые слова: педагогика, семиотика, символ, система знаков, значение, коммуникация, культура, образование.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the significance of semiotics (the science of sign systems) and symbols in the field of pedagogy, as well as their role and impact in the educational and upbringing process. In addition, the advantages of the semiotic approach in the modern education system and its role in developing students' spiritual and aesthetic thinking are revealed.

Keywords: pedagogy, semiotics, symbol, system of signs, meaning, communication, culture, education.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimi inson tafakkurini, ma'naviyatini va kommunikativ madaniyatini shakllantirishda tobora murakkablashib borayotgan belgilar, ramzlar va ma'no tizimlariga tayanmoqda. Inson faoliyatining har bir jabhasida — ilm-fan, san'at, madaniyat, texnologiya va ta'lim sohalarida — simvolik ifoda va semyotik tizimlar markaziy o'rinni egallamoqda. Chunki inson tafakkuri va muloqoti, aslida, belgilar orqali quriladi; demak, ta'lim jarayoni ham belgilar tizimi sifatida shakllanadi.

Semyotika — bu belgilar, ramzlar va ularning ma'nolarini o'rganadigan fan bo'lib, u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ma'no almashinuvi jarayonini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'limda semyotik yondashuv axborotni faqat yetkazish emas, balki uni anglash, talqin qilish va qayta yaratish jarayonini ham o'z ichiga oladi. Simvol esa ana shu jarayonning ifodaviy shakli bo'lib, o'quvchi ongida mavhum tushunchalarni hissiy va obrazli idrok etishga yordam beradi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida belgilar va simvollar tizimidan samarali foydalanish nafaqat bilim berish, balki ma'naviy, estetik va madaniy tarbiyani kuchaytirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarga milliy qadriyatlar, tarixiy ramzlar, rang va obrazlar orqali berilgan axborot an'anaviy so'zli tushuntirishga qaraganda chuqurroq ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan, pedagogikada semyotika va simvolik yondashuv nafaqat didaktik vosita, balki shaxs kamolotini ta'minlovchi metodologik asos sifatida ahamiyatlidir.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, globallashuv va raqamli kommunikatsiyalar davrida belgilar tizimi yanada kengayib, insonning bilim olish, o'rganish va muloqot qilish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli, pedagogika fanida semyotika va simvolning o'zni, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, shuningdek, semyotik yondashuv orqali shaxsning ijodiy va ma'naviy salohiyatini rivojlantirish imkoniyatlarini ilmiy tahlil etish muhimdir.

Asosiy qism

Semyotika va simvol tushunchalarining mohiyati. Semyotika — bu belgilar tizimi, ularning tuzilishi, ma'nosi va axborot uzatishdagi roli bilan shug'ullanuvchi fan. U dastlab tilshunoslik doirasida shakllanib, keyinchalik madaniyat, falsafa, psixologiya va pedagogika sohalariga ham kirib kelgan. Charlz S. Pirs semyotikani "har qanday belgining narsa yoki g'oyani anglatish qobiliyatini o'rganadigan ilm" sifatida ta'riflagan bo'lsa, Ferdinand de Sossyur uni "tilda belgilar tizimini tahlil qiluvchi nazariya" deb belgilagan.

Pedagogika kontekstida semyotika o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ma'no almashinuvi jarayonini tahlil qilish imkonini beradi. O'quv jarayonida belgilar — so'z, tasvir, rang, imo-ishora, ovoz yoki ramzlar — orqali bilim uzatiladi. Shu sababli har bir dars, har bir o'quv faoliyati aslida belgilar tizimi asosida qurilgan kommunikativ jarayon hisoblanadi.

Simvol esa semyotik tizimning markaziy unsurlaridan biridir. U abstrakt tushunchalarni obrazli, hissiy shaklda ifodalaydi. Masalan, bayroq — vatanparvarlik, oq rang — poklik, qush — erkinlik, kitob — bilim ramzidir. Pedagogik jarayonda bunday ramzlar o'quvchilarga chuqur ma'naviy va hissiy ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim jarayonida semyotik yondashuvning o'zni. Semyotik yondashuv ta'limni faqat bilim berish emas, balki ma'no yaratish jarayoni sifatida tushuntiradi. Har bir o'quvchi o'z tajribasi, dunyoqarashi va madaniy kontekstiga qarab, o'qituvchi bergan belgilarni o'zicha talqin qiladi. Shu jihatdan semyotika sub'yektiv idrokni ham hisobga oladi.

Bunday yondashuv quyidagi jihatlarida muhim ahamiyatga ega:

Didaktik jihatdan — o'quv materialini belgilar va ramzlar orqali soddalashtirish, tushunarli shaklda yetkazish imkonini beradi;

Psixologik jihatdan — simvolik fikrlash o'quvchilarning xotirasi, tasavvuri va tafakkurini faollashtiradi;

Madaniy jihatdan — milliy ramzlar, ranglar, san'at asarlari orqali o'quvchilarni o'z madaniyatini anglashga o'rgatadi;

Axborot texnologiyalari bilan integratsiyada — raqamli belgilar, ikonka, infografika va grafik kodlar orqali yangi o'quv shakllarini yaratadi.

Bugungi ta'limda semyotik yondashuv multimodal o'qitish bilan chambarchas bog'liq. O'qituvchi nafaqat so'z orqali, balki tasvir, audio, video va raqamli belgilardan foydalangan

holda mazmun yaratadi. Natijada o'quvchilar bilimni ko'p kanalli axborot asosida qabul qiladi.

Simvol va belgilar tizimining tarbiyaviy ahamiyati. Pedagogikada simvol va belgilar nafaqat axborot uzatish vositasi, balki tarbiya vositasi hamdir. O'quvchilarda ma'naviyat, estetik idrok, vatanparvarlik va insoniy qadriyatlarni shakllantirishda ramzlar muhim o'rin tutadi.

Masalan: Davlat ramzlari — milliy g'urur va birdamlikni mustahkamlaydi; San'atdagi obrazlar — estetik didni rivojlantiradi; Rang va tovush belgilarining uyg'unligi — hissiy barqarorlikni ta'minlaydi; Diniy va madaniy ramzlar — ma'naviy merosni anglashga yordam beradi. Shunday qilib, semyotik yondashuv pedagogik jarayonni madaniy va axloqiy kontekstda talqin etish imkonini beradi. Bu esa o'qituvchini nafaqat bilim beruvchi, balki ma'no yaratuvchi shaxs sifatida qarashni talab qiladi.

Zamonaviy ta'limda semyotikaning qo'llanilish istiqbollari. Semyotika va zamonaviy ta'limning uyg'unlashuvi. Zamonaviy ta'lim endilikda faqat matnga asoslangan emas, balki vizual, raqamli, multimodal belgilar tizimi asosida tashkil etiladi. Bu esa semyotika uchun yangi imkoniyatlarni ochadi. Masalan:

- darslarda infografika, diagramma, video va interaktiv belgilardan foydalanish;
- ikonka, emoji, piktogramma kabi belgilar orqali tezkor axborot uzatish;
- raqamli ta'lim platformalarida belgilar orqali ma'no kodlash tizimlarini shakllantirish.

Demak, semyotika hozirgi ta'limda o'qitish tili, vositasi va metodologiyasi sifatida faol qo'llanilmoqda.

Raqamli semyotika: yangi o'quv muhitining asosi. Raqamli texnologiyalar ta'sirida ta'lim jarayonida belgilar tizimining raqamli shakli keng qo'llanilmoqda. Bunga "raqamli semyotika" deb ataluvchi yangi yo'nalish mos keladi. Raqamli semyotika o'quvchilarning bilim olish jarayonini interaktiv belgilar, simvollar, kodlar, media va vizual elementlar orqali tashkil etadi.

Masalan: onlayn ta'lim tizimlarida belgili interfeys (ikonka, menyu, piktogramma) orqali o'qitish; AR/VR (augmented/virtual reality) texnologiyalarida belgilar orqali o'quvchi muhit bilan muloqot qiladi; mobil ilovalarda belgilar, ranglar va ramzlar yordamida intuitiv o'rganish jarayoni yaratiladi.

Bu esa semyotik tafakkurni rivojlantiradi, o'quvchilarda vizual savodxonlik, axborot kodlarini talqin qilish qobiliyati shakllanadi.

Multimodal o'qitishda semyotik yondashuvning ahamiyati. Zamonaviy ta'lim "multimodal"-ya'ni ko'p turdagi belgilar tizimi asosida ishlaydi.

Bu degani, bilim bir vaqtning o'zida: matn, tasvir, tovush, harakat, rang, grafika orqali ifodalanadi.

Semyotika bunday turli belgilar o'rtasidagi ma'no uyg'unligini tahlil qilishni ta'minlaydi. Masalan: biologiya darsida vizual model va belgilar yordamida hujayra tuzilishini tushuntirish; til o'rganishda gestlar (imo-ishoralar), rang va piktogrammalar orqali so'z ma'nosini mustahkamlash; musiqa yoki san'at darslarida tovush, rang va obrazlar orqali estetik idrokni kuchaytirish.

Semyotik yondashuv multimodal ta'limni mantiqiy, hissiy va estetik jihatdan uyg'un qiladi.

Madaniyatlararo kommunikatsiyada semyotikaning roli. Global ta'lim muhitida turli madaniyat vakillari o'zaro aloqada bo'ladi. Bunday vaziyatda simvollar, ramzlar va belgilar turli ma'nolar kasb etadi. Shu sababli semyotik bilim:

- madaniyatlararo tushunmovchiliklarning oldini olish,
- umuminsoniy belgilar tizimini shakllantirish,
- xalqaro ta'lim resurslarini moslashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Masalan, xalqaro onlayn kurslarda (MOOC, Coursera, Khan Academy) belgilar, ranglar, tasvirlar universal semyotik tizim asosida yaratiladi. Bu o'quvchilar uchun kontekstga bog'liq bo'lmagan tushunarlilikni ta'minlaydi.

Pedagogik kompetensiyada semyotik savodxonlik.

Kelajak pedagogi uchun semyotik savodxonlik — bu yangi kasbiy kompetensiyadir.

O'qituvchi nafaqat o'z fanini bilishi, balki: belgilar va simvollar orqali ma'no yaratishni,

- o'quvchi idrokiga estetik va hissiy ta'sir ko'rsatishni,
- vizual va raqamli axborotni to'g'ri talqin qilishni bilishi kerak.

Shu maqsadda, ko'plab xorijiy universitetlarda “Pedagogik semyotika”, “Vizual kommunikatsiya” kabi fanlar joriy etilgan. Bu yo'nalish O'zbekiston ta'lim tizimida ham bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda.

Semyotikaning istiqbolli tadqiqot yo'nalishlari. Kelajakda semyotikaning ta'limdagi qo'llanilishi yanada kengayadi. Quyidagi yo'nalishlar eng istiqbolli hisoblanadi:

-Sun'iy intellekt va semyotika integratsiyasi – AI algoritmlari orqali belgilar va ma'nolarni avtomatik tahlil qilish;

-Semyotik modellar asosida o'quv dasturlarini loyihalash – o'quv materiallarini ma'no tahliliga asoslanib tuzish;

-Virtual semyotik muhitlar – metaverse yoki raqamli simulyatorlar orqali ramziy o'qitish;

-Semyotik baholash tizimlari – o'quvchining ma'no anglash qobiliyatini tahlil qilishga asoslangan baholash usullari.

Xulosa

Pedagogikada simvol va semyotika o'quv-tarbiya jarayonining markaziy komponenti hisoblanadi.

Belgilar va ramzlar orqali o'quvchi bilimni qabul qiladi, uni talqin qiladi va o'z idrokiga mos ravishda qayta yaratadi.

Shu bois, semyotik yondashuv nafaqat axborot uzatish vositasi, balki o'quvchilarning ma'naviy, estetik va kreativ tafakkurini rivojlantirishda samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Simvollar pedagogik jarayonda abstrakt tushunchalarni obrazli shaklda ifodalash, axborotning eslab qolinishini osonlashtirish va madaniy qadriyatlarni shakllantirish imkonini beradi.

Zamonaviy ta'limda semyotika, ayniqsa raqamli va multimodal o'quv muhitlarida, bilim, muloqot va ma'no yaratish jarayonlarini uyg'unlashtirishda muhim o'rin tutadi.

Shunday qilib, pedagogik semyotika o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi kommunikatsiyani boyitib, ta'limni bilim berishdan ma'no yaratish va shaxsni rivojlantirish tizimiga aylantiradi.

Simvol va semyotikaning samarali qo'llanilishi esa XXI asr ta'limining zamonaviy talablari va o'quvchilarning intellektual, hissiy va madaniy rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova, N. (2020). Zamonaviy ta'lim va simvollar tizimi. Toshkent: Fan va Ta'lim nashriyoti.
2. Shamsiyev, A. (2018). Pedagogik semiotika: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Sossyur, F. de. Umumiy tilshunoslik kursi. – Moskva: Nauka, 1999.
4. Peirce, C. S. Collected Papers on Semiotics. – Cambridge University Press, 1998.
5. Eco, U. A Theory of Semiotics. – Indiana University Press, 1976.
6. Holiqova, M. (2020). Pedagogik kommunikatsiya va semyotik yondashuvlar. – Toshkent: Fan nashriyoti.
7. Yuldasheva, G. (2021). "Ta'lim jarayonida belgilar tizimining o'rni". Pedagogika va psixologiya jurnali, №2.